

**ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ХАЛЫҚ БИЛИМЛЕНДИРИЎ
МИНИСТРЛИГИ**

**Эжинияз атындағы Нөкис
мәмлекетлик педагогикалық
институты**

**«БИОЛОГИЯЛЫҚ КӨП
ТҮРЛИЛИКТИ САҚЛАҰ,
ҚАЙТА ТИКЛЕҰ ХӘМ ҚОРҒАҰ
МӘСЕЛЕЛЕРИ»**

**атамасындағы Республикалық
илимий-теориялық конференция**

МАТЕРИАЛЛАРЫ

**«БИОЛОГИК ХИЛМА-ХИЛЛИКНИ
САҚЛАШ, ҚАЙТА ТИКЛАШ ВА
МУҲОФАЗА ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ»**

**мавзусидаги Республика
илмий-назарий анжуман**

МАТЕРИАЛЛАРИ

МАТЕРИАЛЫ

**Республиканской
научно-теоретической
конференции**

**«ВОПРОСЫ СОХРАНЕНИЯ,
ВОССТАНОВЛЕНИЯ И ОХРАНЫ
БИОЛОГИЧЕСКОГО РАЗНООБРАЗИЯ»**

NURÍMTÚBEK TOĞAYÍNDÁ AĞASH DENELI ÓSIMLIKLERDÍŇ QAYTA TIKLENIWI

*Xalmuratov P. - docent, b.i.k., Orazbaev T. – assistant., Tajibaeva J. - 2-basqışh magistrantı
Ájiniyaz atındaǵı NMPI, Biologiya oqıtıw metodikası kafedrası*

Aral teńiziniń pútkil basseyninde suwdan aqılǵa uǵıras paydalanıw tábiyiy toǵay ekosistemaların qayta tiklewdiń hám toǵay túrleriniń biologiyalıq hár túrliliginiń hám olardıń toparların saqlawdıń grewi bolıp tabıladı. Nurımtúbek toǵayında joqarǵı yarusında tiykarǵı toǵay dúziwshi túrler hár qıylı japıraqlı torańǵıl, Ariya torańǵılı, Túrkmén jiydesi, ekinshi yarusında putalıqlardan sheńgel hám jıńǵıllar, boyan, qamıs, al tómengi yarusı ısqadan, ajırıqtan hám geypara bir jıllıq hám kóp jıllıq galofitlerden ibarat bolıp, shóp qatlamı siyreklesip qalǵan. Toǵaylardıń barlıq aǵash túrleri tuqımınan qayta tikleniwden basqa tiykarınan tamır nartlarınıń járdemi menen vegetatsiyalıq óz-ózinen qayta tikleniw ózgesheliklerine iye.

Torańǵıl formatsiyası toparlarınıń sanı boyınsha da, toǵaylarda tutıp turǵan maydanı boyınsha da anaǵurlım kóp ushırasadı. Biraqta torańǵıllıqlar házirgi waqıtta qattı siyreklesip qalǵan.

Torańǵıl aǵashlarında tamır nartlarınan qayta tikleniwı ádewir ayqın kórinedi. Torańǵıl aǵashlarında tamır nartların payda etiw uqıbı 8-10 jaslarında baslanadı. Úlken tereklerde 10-20 sm tereńlikte jaylasqan gorizontál tamırlarda payda boladı, tamır nartları payda bolatuǵın tamırlardıń diametri 0,3 ten 15 sm.ge deyin hár qıylı boladı, úlken terek bolıp ketedi hám óziniń tamır sisteması menen baylanıstı saqlasa, onda óziniń tamır sisteması hálsiz rawajlangan boladı hám jer astı suwları menen baylanıspaydı. Eger analıq ósimlik penen baylanıs úzilse, narttıń tamır sisteması tuqımnan ósken terek sıyaqlı rawajlanadı. Torańǵıl aǵashlarınıń joqarǵı tamırlarınıń jaraqatlanıwı tamır nartlarınıń shıǵıw uqıbın onlaǵan ese arttıradı. Jiydeniń tamır nartınan ósip shıǵıw uqıbı haqqında maǵlıwmatlar ádewir az. Jiydeniń tamır nartları Ámiwdárya suwalması jaǵdaylarında kishkene toǵaylar payda etiwge uqıplı. Jiydeniń tamır nartların payda etiw uqıbı aǵashtı shawıp taslaw jaǵdaylarında bir neshe ese kóbeyedi, al órt tiygennen keyin aǵashlar tek tamır nartları esabınan qayta tiklenedi. Nartlar birinshi jıllarda úlken ónim beredi, bul vegetatsiyalıq dáwir ishinde bir metrden artadı. Jiyde taralıw dárejesi boyınsha torańǵıldan keyingi ekinshi aǵash túri bolıp esaplanadı, ol birden bir edifikator bolıp siyrek kórinedi.

Toǵay toparlarınıń oǵada áhmiyetli bioekologiyalıq turaqlılıq uqıbı olardıń tuqımınan óz-ózinen jańalanıwı menen támiynlenedi. Toǵaydıń barlıq aǵash túrleri usı belgige iye, biraq tek optimal allyuvial` hám suwalma rejiminde. Suwalma shárayatlarına beyimlesiw aǵash ósimliklerinde tuqım salıw rejimin payda etedi, bul waqıtta tuqımlardıń tiykarǵı muǵdarı ósiw ushın qolaylı jaǵdaylarǵa túsedı.

Suw basıw jaǵdaylarınıń toqtawı hám jer astı suwları dárejesiniń tómenelewı menen tereklerdiń ósiw sharayatı keskin tómeneleydi, siyrekseydi. Jaqtılı, ashıq orınlarda rawajlanıwdıń turaqlı orayları dúziledi. Topıraqlı ızǵarınıń jetispew jaǵdaylarında toǵay ósimlikleri tuqımnan qayta tikleniw uqıbınan ayrıladı. Topardıń galofizatsiya protsessi kúsheyyedi.

Aǵash toǵay ósimliginiń tirishiliginde antropogenli faktor úlken rol` atqaradı. Hátte rawajlanıwdıń qolaylı jaǵdaylarında oǵada kóp shabıw, órtew, súrip jiberiw, artıq mal jayıw hárezketleri demutaciyalıq almasıwlar procesinde aǵashlardıń basqa ósimlikler menen almasıwlarına alıp keledi.

Мамбетназаров А.Б., Мамбетназаров Б.С. Вредоносность фузариозной гнили и альтернариоза в регионе Каракалпакстан.....	32
Медетов М.Ж. Воҳа чигирткасининг (<i>Calliptamus italicus</i> L.) биоэкологик хусусиятлари.....	33
Мусаев Д.М, Халиллаев Ш.А. Тошкент вилояти беда агробиоценозида Miridae оиласига мансуб қандалаларнинг тур таркиби ва айрим биоэкологик хусусиятлари	34
Отенова Ф., Абдурасулиева С. Қубла Арал жағдайында интродукцияланған өсимликлердин гүллеу хэм мийўелеу өзгешеликлери.....	35
Отенова Ф., Абдурасулиева С. Қарақалпакстан шараятында облепиханың жер үсти системаларының морфологиялық өзгешеликлери.....	36
Отенов Т.О., Гроховатский И.А., Отенова З.Т. Интродукция хвойных растений в Каракалпакстане.....	37
Отенов Т.О., Гроховатский И.А., Отенова Ф.Т. Отношение интродуцированных древесных растений к зимним морозам на юге Приаралья.....	38
Отенов Т.О., Оспанов А.Ж., Хамитова А. Қарақалпакстан жағдайында ясен (fraxinus l.) түрлериниң биологиясы.....	39
Самъяев А. Қуйи зарафшон чўл яйловларидан фойдаланишнинг айрим муаммолари.....	40
Сапарбаев Ж. Биологиялық көптүрлилик хэм оның қоршаған орталықты қорғаудағы әҳмийети.....	41
Sultanov E.Q.,Saparov A.D., Eshjanov K.J. Házirgi dáwirde awlanatugín balıq túrleriniń parazitleri túr quramı.....	43
Султанов Е.Қ., Сапаров А.Д., Ешжанов К.Ж. Балықларда кеселлик қоздырыўшы рак тәризлилер.....	44
Султанов Е.Қ., Сапаров А.Д., Ешжанов К.Ж. Балықларда кеселлик қоздырыўшы дөңгелек куртлар	45
Тажетдинова Д.М., Бегдуллаева Г.С., Мырзабаев Т.И. Қарақалпоғистоннинг камёб ўсимликлари ва уларни муҳофазасига доир мулоҳазалар.....	46
Темирбеков Р.О., Аденбаев Е., Мусаев А.К., Исраилова И.О. Ихтиологические исследования ската молоди рыб в низовьях реки Амударьи	47
Тилеумуратова Б.А, Тажетдинов Н.Д. Оптимизация сохранения биоразнообразия лекарственных растений в Каракалпакстане.....	48
Торениязова Л.Е. Баҳор ойларида экологик омиллар ўзгаришининг ҳашаротлар ривожига таъсири.....	49
Турекеева А.Ж. «Арал – пайғамбар» мамлекетлик қорықханасы.....	51
Турекеева А.Ж. Арал экологиялық кризиси тәсиринде үлкен песчанканың көбейиў көрсеткишлери.....	52
Ўроқов С.Х., Атаева Ш.С., Авутхонов Б.С. Интродукцияланаётган маржумакнинг ҳосилдорлигига экиш муддати ва меъерининг таъсири.....	54
Утенова У.Г. Киши қосаяқ тышқанның (<i>allactaga elater lichtenstein</i>) экологиясы.....	55
Xalmuratov P., Eshjanov K. Qaraqalpaqstan Respublikası jaǵdayında pensilvan yaseniniń biomorfologiyalıq ózgeshelikleri.....	56
Xalmuratov P., Orazbaev T., Tajibaeva J. Nurımtúbek toǵayınıń fitocenotikalıq jaǵdayı.....	57
Xalmuratov P., Orazbaev T., Tajibaeva J. Nurımtúbek toǵayında aǵash deneli ósimliklerdiń qayta tikleniwi.....	59
Холматов Б.Р., Мусаев Д.М, Халиллаев Ш.А. Сурхондарё вилоятида miridae оиласига мансуб қандалаларга қарши истикболли инсектицидларнинг самарадорлигини ўрганиш.....	60
Хужаниязов У.Е. Қарақалпоғистонда қишлоқ хўжалиги экинларини муҳофаза қилишга бағишланган тадқиқотлар тарихи.....	61
Эсанкулов А.С., Ачилова Н. Қарақалпоғистон ҳудудида тарқалган <i>astragalus</i> l. туркумининг турлари.....	63
Юсупжонова Н. Биологик хилма-хилликни сақлаш, муҳофаза қилиш инсоний бурч.....	64